

МІСЦЕ І РОЛЬ ІГУМЕНА В ЖИТТІ ЧЕРНЕЧОЇ ГРОМАДИ ВЕЛИКОГО СКИТУ

Архімандрит
ФЕОГНОСТ (Бодоряк)

Актуальність теми. Здобуття Україною незалежності дало поштовх до дослідження історії окремих монастирів, зокрема організації життя монахів на відповідному методологічному рівні. Манявський Скит у системі духовних святинь країни займає особливе місце як унікальне явище історії, культури, мистецтва, українського духу.

Значна кількість праць, присвячена Великому Скиту, характеризується історико-подієвістю, а тому не торкається аксіологічних проблем. З огляду на це актуальним є дослідження чернечого соціуму з позиції історії повсякдення. Мікроісторія або історія повсякдення дає змогу вірогідно реконструювати історичні реалії і будувати певні моделі минулого

Врешті зазначений напрям історичного пізнання дозволяє концентрувати увагу на щоденній поведінці, адаптації, буденних переживаннях та світогляді пересічного ченця, бо ауру святості обитель наповнюють не стіни, не атрибути ритуалу, а носії духовності.

Мета дослідження полягає у системній реконструкції визначених категорій повсякдення монахів Великого Скиту на основі комплекс-

Стаття присвячена особливостям структурно-ієрахічної побудови Скиту Манявського та ролі ігумена у внутрішньо-монастирських відносинах. Визначена структура посад, відтворено коло функціональних обов'язків посади ігумена як духовного керівника ченців та головного господарського розпорядника. Детально описано його права і обов'язки, також вказано на його виборність. Наголошено, що основний принцип монастирської спільноти і її спільного життя у Великому Скиті будувався за зразком 12-ти апостолів.

Ключові слова: Великий Скит, «монаша» культура, ігумен, «полатник», еклезіарх.

Hegumen FEOHNOST (Bodoriak)

PLACE AND ROLE OF A HEGUMEN IN THE LIFE OF MONKS' COMMUNITY OF A MONASTERY

The article is devoted to peculiarities of the structural-hierarchical structure of the Manyava Skete and the role of abbot in inner-monastic relations. The structure of positions is dedicated, the range of functional duties of the position of the abbot as the spiritual head of monks

ного і об'єктивного аналізу виявлених джерел та історіографічних напрацювань дослідників ХІХ – початку ХХІ ст.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- прослідкувати раціон монастирського трапезування;
- виявити компоненти чернечого одягу;
- проаналізувати регламентацію монастирського харчування та строю;

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній науці дослідженню окремих аспектів історії повсякдення присвячені праці Васильчука Г. [3], Кравченка П. [13], Кульчицького С. [14], Іваненка В. [11], Нагайка Т. [16], Удода О. [20]. Сучасному етапу вивчення повсякденності притаманні такі тенденції: а) звернення до ментального рівня повсякденного життя, до ідеалів, стереотипів свідомості, ціннісних орієнтацій; б) розкриття культурних смислів побутових речей, одягу, форм і формул поведінки, спілкування; в) тяжіння до синтезованого розкриття повсякденності з опертям на семіотичне, естетичне, культурологічне вивчення повсякденності.

Серед наукових розробок, присвячених Манявському Скиту, потрібно виділити напрацювання Скрипника І. [18], Миронюка І. [15], Береста р. [2], Жерноклеєва О. [8], Сіреджука П. [17], Томенчука Б. [19] Кугутяка М. [4-5] та ін. Потрібно зазначити, що перераховані науковці досліджували святиню в контексті історико-подієвого дискурсу, при цьому залишили поза увагою аспекти повсякденного життя чернецтва.

Виклад основного матеріалу. Повсякденне життя кожного монаха значною мірою залежало від того становища, яке він займав у внутрімонастирській ієрархії. Для повномасштабного висвітлення проблеми повсякденного життя монахів Великого Скиту досить важливим є визначення «соціальної структури» цього монастиря. «Житіє» і «Завіт» представляють нам Скитський монастир як спільноту трудолюбивих людей, в якій було злагоджене духовне керівництво, і витворена структура підпорядкування одних (молодших) іншим (старшим).

Україні ХVІІ ст. Галицькі монастирські статuti (устави) досі ще не стали предметом ґрунтового вивчення. Очевидно, що до ХVІ ст. включно не було єдиного монастирського уставу. За-

and the chief economic manager is dedicated. His rights and obligations are described in detail as well as his election. It is noted that the basic principle of the monastic community and its life together in the Great Skete was built on the model of the 12 apostles.

Key words: *the Great Skete, «monastic» culture, abbot, «Palatnik», ecclesiarch.*

сновник Скиту Манявського І. Княгиницький, звертаючись до першого ігумена монастиря Феодосія, вручив йому, замість статуту, книгу Василя Великого «Про постничество» з настановою «книга же святого Василя в место Статута по разсужденію его вся да творишь». У «Сводной Галицко-русской летописи съ 1600 по 1700 годъ» неодноразово відзначалось, що ктитори заповідали монастирям правила монашого життя, встановлені Васиєм Великим і православною традицією. А. Балабан, даруючи свої маєтки Угорницькому монастирю, писав про те, що «в которой обители живущие иноцы инаго жития неимеют триматы кромь общего по Василию Великимь и древнихъ Святыхъ Отцовъ общежительныхъ хвалу Богу отправляюще, по обычаю православныхъ». Численні свідчення вказують на те, що практика монастирського укладу Великого Скиту, відображена у «Завіті духовному» Феодосія і «Регулі» для Скитика, застосовувалась у більшості галицьких монастирів у XVII – середині XVIII ст.

Вироблені Йовом (Княгиницьким) правила монастирського співжиття для Скита Манявського у письмовому виді сформулював його наступник, ерм. Теодозій. Ці пам'ятки і регламентували внутрішню діяльність більшості монастирів Галичини та деяких волинських протягом XVII – XVIII ст. (іноді разом із правилами, які виробив в 30-х рр. XVII ст. засновник Крехівського монастиря еромонах Йоїль [10]). Про це говорить низка фактів [15, с. 47].

У 1867 р. М. Коссак опублікував ґрунтовний, як на той час, каталог монастирів, у якому коротко подав деякі історичні відомості про Скит Манявський, Угорницький, Пітрицький та інші галицькі монастирі [10, с. 146].

На думку провідного дослідника історії Великого Скиту М. Кугутяка «заснування Великого Скиту в Карпатах на початку XVII ст. було продовженням багатовікової вітчизняної аскетично-подвижницької традиції, що своїми витокami сягає ще княжого періоду» [3, с. 84].

Під «монашою» культурою слід розуміти насамперед традиції споглядального чернецтва, які реалізували анахорети, сирійська, єгипетська монаші традиції, обителі Афону, скит Ніла Сорського, Києво-Печерський монастир за св. Антонія, Манявський скит та ін. Цю культуру дослідник А. І. Сидоров визначив як «культуру святості», стрижнем якої є молитва. І хоча, як зауважує Смоліна, сприйняття простору в цій культурі пов'язане з його обмеженням до келії відлюдника, до розмірів його серця, котре шукає зустрічі з Богом, простір його духовного подвижництва далеко переростає межі монастиря, і через

посередництво наративу, що передає оповідь про його молитовний досвід, через виховання духовних чад поширюється далеко за географічні межі обителі. Адже саме цією культурою самозамикання породжено такі численні аскетичні практики, як стовпництво, затворництво, мовчальництво, пісництво та ін., що створюють особливе пошанування й захоплення навколо її представників [19, с. 44].

Разом з Іваном Вишенським та Захарією Копистенським Іов створює чернечу громаду. У новій святій обителі він запроваджує найсуворіший устав Василя Великого. Саме за суворість уставу та аскетизм Манявський Скит був названий “другим” Афоном.

Згадуючи минуле Манявського Скиту, можемо сказати, що засновник його Іов дав обителі суворо афонський устав, але не залишив ніяких писаних правил. Тільки перший ігумен Феодосій написав для обителі «Завіт духовний», тобто устав, за яким монахи жили весь час. Усіма справами обителі керував собор вибраних 12 старців, це число мало бути постійним. Соборні старці обирали з-поміж себе ігумена на один рік. Ігумен керував монастирем, але в усіх важливих справах радився з соборними старцями. Крім ігумена, собор старців обирав заступника ігумена, або намісника, ключника, економа і відповідального ризничного. Вибрані виконували свою посаду так само протягом одного року. Щоб праця була рівномірно поділена, на такі посади, як трапезник, кухар, пекар, ченці вибиралися тільки на три місяці [23, с. 4].

Главою будь-якого монастиря є ігумен. Це слово грецьке, і означає «верховний ватажок, ватажок» [19, с. 21]. Ігумен був духовним керівником ченців, головним господарським розпорядником, без його волевиявлення в монастирі не звершувалося нічого. Якщо в інших монастирях обраний в ігумени монах відправлявся для поставлення до правлячого архієрея, то в Скиті була практика вільного вибору ігумена і тільки відбувалось його затвердження представником патріарха в даному випадку Константинопольського, що зумовлено наявністю права ставропігії [14, с.37]. Якщо заявлений на ігумена не був священником, то його висвячували в пресвітери, а потім зводили в ігумени. Проходило це так: в час Божественної Літургії, яку служив сам архієрей, після особливої молитви і покладання архієрейської руки, ново висвяченому ігумену вручали знак ігуменський влади – високий жезл (посох). Під час вручення монаша братія слідом за архієреем голосно вигуквала: «Аксіос!» (Грец. «Гідний!»).

Великий Скит відзначався демократичністю внутрішньомонастирських відносин. За «Завітом Духовним» ігумена обирали на один рік «за звичаєм Святої Афонської гори і відповідно до духовного права, тобто привілею патріаршого; за благословенням Божим та святійшого патріарха Константинопольського, і святого собору нашого» [1, с. 256].

Ігумен мав бути обраним з числа монахів-священників чи дияконів, яким були притаманні християнські чесноти любові до Бога і ближніх, терпимості, пошани до монастирського статусу, дотримання звичаїв і традицій. Особливо наголошувалось на необхідності ігумену все «будувати та лагодити за порадою старців, як це заведено, бо на цьому стоїть Свята обитель». На таких же засадах обтирали економа монастиря. Керівництво обители зобов'язане було нарівні з усіма дотримуватись посту, спільного трапезного чину й усіх інших вимог статуту [3, с. 166].

Жезл як атрибут ігуменства був і у Великому Скиті. Так, Іов говорить до Феодосія: «Жезл цей хай буде тобі символом пастирства: пасти, настановляти й завертати. Книга ж Святого Василя буде замість Статуту, по його роздумах і поступай» [1, с. 142]. Обраний і затверджений патріархом ігумен мав велике число прав і зобов'язань, найголовнішим з яких було повчати братію, берегти звичаї й віру кожного з монахів.

Така практика утвердилась у Великому Скиті фактично одразу. Сам старець Іов завжди мав у пошані рукоположених і коли приходив до нього священник чи ієромонах, він схиляв перед ним свою голову, цілував його правицю. Не випадково, що він особливо поважав Феодосія, який мав сан диякона, і тому доручав йому творити молитву, як це робив і св. Антоній, а сам усамітнювався на Скитку в новозбудованій для нього келії, безперестанку плачучи й молячись, щоб за волею Божою його починання утвердилось [4, арк. 27]. Оскільки Іов не мав сану священства, то особливо бажав, щоб ігуменом Скиту був рукоположений – ієромонах. Не випадково в «Житті» бачимо цілий ряд фактів, які висвітлюють велике його бажання висвятити Феодосія в сан священства, оскільки він вже був дияконом. Передаючи вже ієромонахові Феодосію владу бути керуючим Великого Скиту, Іов так мотивує свій вчинок: «Отак за велінням Божим хочу, щоб ти був пастирем і учителем стада цього, яке Бог зібрав і ще збере в загороду цю. Ти ж бо є ієромонахом і духівником усіх нас, тобі ж бо подобає ігуменом бути» [1, с. 142]. Патерик Скитський передає цілу процедуру, як відбувалось посвячення Феодосія в ігумени, а потім, ця практика утверди-

лась в Скиті. Відповідно за звичаєм висвячений на ігуменство кланявся і цілував усіх своїх братів.

Також і Феодосій розумів велику роль ігуменства для забезпечення повноцінної діяльності монастиря, налагодження повсякденного побуту. У своєму «Завіті» він пише: «Після смерті моєї братія і всі вищі: священники, диякони та економи з-поміж себе повинні обрати ігумена. Особливо зі священників, у кого побачите особливі надбання, смиренність, скромність, довготерпіння, утримання, любов до ближнього і, особливо, любов та страх до Бога й дотримання заповітів Його, а також пошану до закону монастирського і дотримання звичаїв та традицій, які від початку прийняла наша свята обитель» [5, арк. 36]. Необхідність посади ігумена в плані налагодження монастирського побуту зумовлюється ще й швидким зростанням чисельності скитських монахів. Так, вже за часів Іова кількість братії досягла близько 40 осіб, що навіть і в церкві малій уже стало тісно [4, арк. 37 зв.]. А в період розквіту монастиря в 1640 р. у ньому налічувалося вже 200 ченців. Як зазначав свого часу Петро Могила, це був найбільший православний монастир на цілу Україну [17, с. 28]. Це при тому, що Іов Княгиницький, вирушаючи із Угорницького монастиря в лісову пущу близько Маняви, спочатку взагалі мав намір самотійно скитувати, а згодом прийняв рішення мати тільки 12 братів за числом апостолів Христових, а більше не хотів приймати.

Цікаво, що Феодосій, вже будучи ігуменом, намагався створити таку систему на майбутнє, щоб утвердилась одностайність у виборі ігумена. Він прагнув добитись такого принципу, щоб ігуменом могла бути тільки гідна людина, яка при цьому б влаштувала всю братію. «І кому всі віддадуть перевагу, того мають схвалити й обрати на рік по чину святої Афонської гори і за звичаєм духовного права, тобто привілею Патріаршого, і благословенням Божим та святійшого патріарха Константинопольського, і святого собору нашого ради молитов святого Отця нашого, основоположника і преподобного старця Іова» – сказано у «Завіті Духовному» [9, с. 140]. Він же, вибраний ігумен, повинен був все будувати та лагодити за порадою старців, бо таким є звичай, відколи стоїть свята обитель, нічого не руйнувати та не вносити нового [5, арк. 37]. Також в його компетенції було виправляти різні погіршеності, настановляти братію. Першим після ігумена був отець-намісник, який, за словами Феодосія «дбає та береже те, що в цьому Завіті описано, і що хочемо, щоб було на згадку після нас» [1, с. 269]. Термін перебування

на ігуменстві був рік. По році і він, і браття соборні повинні були згадати про закінчення його терміну перебування на цій посаді, і коли було їм угодно, а також корисно обителі і всім братам, благати його потрудитись ще один рік, а потім і третій. Але, коли щось неугодне чи шкідливе спостерігалось в його діях: якщо руйнував те, що закладено у звичаї, не дотримувався записаних церковних і трапезних благочинств, не беріг поміркованість, не радився зі соборними старцями та зневажав їх, такого в рамках спеціальної процедури потрібно було позбавити права на ігуменство не тільки в рік після закінчення терміну, а й в пів року, та відібрати жезл і печатку через отця-намісника або ієромонаха, головуючого на соборі [5, арк. 37 зв.].

Без благословення ігумена не дозволялося залишати обитель або виконувати будь-яку роботу, навіть для себе: переписувати книги або робити виписки з них, вирізати ложки, плести кошики, писати ікони чи займатися яким-небудь іншим рукоділлям. Істинний й досконалий послух ченців своєму настоятелю виражалось не тільки в тому, щоб утримуватися від погрішності, але, щоб без його волі не робити навіть і похвального. Який би титул не носив ігумен монастиря, в будь-якому випадку ченці його обителі зобов'язувалися перебувати до нього в повній слухняності. Інакше їх могла очікувати навіть призначена вправа-покута. Очевидно, що такі вправи самими ченцями сприймалися як своєрідне покарання.

Важливо наголосити, що обидва статuti передбачали дотримання демократичного принципу виборів ігумена. Правило 15 Паїсієвого уставу вимагало, щоби по смерті настоятеля на його місце не прислали ігумена з іншого монастиря, але за згодою «всього собору» має бути «такий брат обраний і поставлений» [3, с. 315].

Чітко визначені були покарання (епитимії) в Скитській обителі. Кожен з ченців знав, скільки поклонів і днів сухоїдіння він отримає у разі свого зловмисного проступку. Якщо хто з ченців без благословення настоятеля або келаря брав якусь річ і не покаявся, а був викритий іншими ченцями, то прирівнювався до злодіїв і карався на п'ять днів сухим харчем (хліб і вода). Говориться ж в «Завіті»: епитимії брату, більше звичайної, якщо подасть ігумен, неухильно та ретельно дотримуватись [1, с. 265]. Під подібне ж покарання підпадав монах, який знав про злочин свого побратима, але не доносив про це настоятелю. Коли ж це повторювалося не один раз, то такий монах карався темницею і кайданами. В крайньому випадку, виганяли з обителі. Якщо в монастирі кілька разів помічали, що хтось із ченців зло-

вживає вином, то такого також карали єпитимією. Отож, фактично судом «першої інстанції» в монастирях були ігумени. Би забезпечити християнську злагоду й уникнути різних суперечностей і покарань, Феодосій просив братію надалі в усьому покорятися ігумену своєму, як самому Христові, відповідно за апостольським вченням: «Слухайтеся наставників своїх і покоряйтесь їм; вони ж бо стережуть душі ваші» [9, с. 140].

Крім ігумена, у Великому Скиті, зважаючи на чисельність монашої братії, була ціла система посад для того, щоб забезпечити монаший побут і функціонування обителі на відповідному рівні. Найближчим помічником ігумена з господарських питань був спеціальний монах – «келар» або ж «економ». Він доглядав за припасами, скарбницею, трапезою, дровами, водою тощо. Будучи правою рукою настоятеля, економ управляв безпосередньо господарською частиною монастирських справ. Не випадково у «Житті» написано: так, як говорили про вибори ігумена, і економа, брата вправного й надійного, з-поміж себе потрібно обирати на рік, бо як говориться, будівельником, упорядником та вольовим господарем святого господарства є економ [5, арк. 38]. Тому була необхідність, щоб посаду економа займала богобоязна, вірна й дбайлива людина. Економ був наглядачем доходів і витрат, та повинен був облаштовувати все не як своє, а як Боже – з усіляким старанням, приязню та страхом Божим, і до кожної речі дбайливість та опіку мати, так як він є той, хто доглядає Боже. Оскільки за монастирським правилом: немає нічого малого чи неважливого, що в ім'я Бога робиться [1, с. 270]. Економ наглядав за речами, які споживались із комори, тобто за пшеницею, мукою та іншим насінням. В «Завіті» сказано: нехай нічого не зітліє через недбальство; нехай міль не сточить та миші не пошкодять; нехай все, що розсипано через необережність, буде побаченим [5, арк. 39].

У зв'язку з цим багато старань та дбайливості необхідно було докладати економу, так само як іншим служникам – кухарям, пекарям, трапезарям. При цьому вони не мали особливих привілеїв через свою службу, а продовжували перебувати на рівні з усіма іншими монахами. Ні їсти, ні пити окремо від усього загалу їм не годилося. Якщо вже траплялось так, що доводилось їм одноосібно споживати їжу, то тільки ту, яка благословенна ігуменом для всіх братів [1, с. 142]. Що ж до додаткового, то також і окремого одягу та взуття не можна було їм мати.

У Патерику Скитському досить часто згадується як окремих послушників «полатник» чи «полатний» [5, арк. 46 зв.]. Судячи з

того, що в нього були ключі від храму, то в його компетенції було збереження ключів від монастирських палат – різного роду будівель. Полатний перебував у підпорядкуванні економа, тобто замикав монастирські запаси і храм, де зберігалось все найцінніше. Була також в монастирі пекарня. Оскільки пекли хліб, та й взагалі готували їжу монахи Великого Скиту самостійно. В Синодику досить часто згадуються покійні монахи, які трудилися в пекарні, одним з таких був монах Ясон, який трудився в пекарні і ходив по муку до брошлярні [1, с. 671]. В Скитській обителі була традиція цих слуг – трапезаря, кухаря, пекаря, – змінювати кожних три місяці через їх утруднення і для залучення інших до цієї служби. Полатного та інших – щороку, також і економа, але не надто часто, щоб колотнечу в церковних благочинствах не викликати [5, арк. 42]. Існувало ще й таке послушенство як просфорник. У його обов'язки входило випікати спеціальні хліби – просфори («прозвіри», також «проскури»). Їх виготовляли з високоякісної пшеничного борошна. Призначалися вони для здійснення Літургії, і тому випікати їх було дуже почесною і важливою справою.

Крім таких господарських служб існували й інші, так би мовити церковно-літургійні послушенства. Так, потрібно виділити уставника – керівника монастирського хору, своєрідного регента. У його обов'язки входило стежити за правильністю і чіткістю богослужбового співу. Уставники дуже цінувалися і користувалися повагою, навіть ставали ігуменами. Досить часто вони згадуються у Синодику [1, с. 650, 651, 666].

Існувало ще таке послушенство як «еклезіарх» (букв. «начальник церкви, старший у зборах»), тобто церковний доглядач. Згодом це слово замінили на більш зрозуміле «благочинний». В обов'язки благочинного входило спостереження за всім, що відбувається в храмі: своєчасним початком богослужіння, явкою ченців, чіткістю і правильністю богослужіння, дотриманням статуту, чистотою храму, красою читання і співу, побожним поведінкою моляться. Очевидно, що в давнину він же виконував обов'язки ризничого, тобто, доглядача риз – спеціальних одягів для богослужіння.

Була у Скиті і така посада як будівельник церковний, згодом паламар – це молодший церковний чин [24, с. 54]. Він наповнював маслом лампади, приготував вино і просфори для Літургії, дзвонив і допомагав ієромонаху за богослужінням. Якщо на послушенстві ігуменства, полатного, економа, уставника, еклезіарха, пекаря тощо було по-одному представнику, то у Скиті існували служби, до яких було залучено досить велике число

осію. Так, це швець, стельмах, мельник. Про велике число таких службовців згадується у Синодику Великого Скиту. Для догляду за хворими братами призначалися спеціальні ченці на чолі з отцем-больничником. У їх обов'язки входило лікування та повсякденний догляд за болящою братією. У «Завіті Духовному» говориться: хворого монаха, який не може ходити, треба утримувати у лічниці та надавати йому харчі й напої, а також й всі інші потреби його задовольняти [9, с. 134].

Варто ще відзначити, що основний принцип монастирської спільноти і її спільного життя у Великому Скиті будувався за зразком 12-ти апостолів, а тому були 12 найстарших братів з ігуменом на чолі. Таке їхнє число повинно було завжди бути повним, тому його порушення через смерть чи в якийсь інший спосіб, доповнювалось відповідно вибором нового. «Друга річ, або спосіб справи, ради святого життя спільного нехай вона буде, – 12 братів, – старців соборних фундюю, які б незмінно та постійно в такій кількості перебували» – говориться в «Завіті Духовному» [5, арк. 45 зв.]. Вони повинні були бути спільними отцями для всіх братів, а також радниками ігумену, і спільно з ним турбуватись як про тіло, так і про душу братів; про благочестя церковне та трапезне, про прибутки та видатки, про речі монастирські: церковні та полатні, рухомі та харчові, та інші справи, зокрема щодо відправлення в дорогу на послушення вирішувати. Для цього вони повинні були заприсягнути перед Богом, перед святими іконами та чесним хрестом, як патроном монастиря, перед духовним отцем та всім собором берегти вірність та правду до Бога і братії, в спільному житті не допускати ніякої двоєдушності чи сумніву, терпляче та вірно служити в цій обителі святій та спільноті євангельсько-апостольській [1, с. 272]. Тому тих дванадцять основоположних братів, які заприсяглися і були вірними спільному життю, всі інші брати мали шанувати та слухатись їх як законних суддів та порадників духовних, і старійшин Великоскитської обителі. Що цікаво, з тих же старців обирали й призначали на визначений час економа та полатного, а також і еклезіарха. Такий бо чин і порядок цих соборних старців був закладений із самого початку існування обителі, тобто ще преподобним Іовом.

На думку професора О. Жерноклеєва «струнка ієрархічність соціальної групи, але водночас виборність керівництва на основі пріоритетності посідання тією чи іншою особою християнських чеснот, черговість в обійнятті посад, виконанні різноманітних монастирських обов'язків і служб» була однією з

суттєвих атрибутів монастирського соціуму, що прямо чи опосередковано впливали з трьох євангельських рад (убогості, чистоти й послуху) [8, с. 37].

Висновки. Отже, надзвичайно важливою складовою монашого повсякденного життя була ієрархічно-службова організація в богослужіннях й в праці. Особливо актуальним це є для Великого Скиту, в якому проживало близько двохсот монахів. Після молитви другою важливою складовою монастирського устрою було послушення, тобто певна служба на благо обителі відповідно до своїх вмінь і здібностей. В Скиті існувала ціла низка таких послушень – ігумен, економ, полатний, еклезіарх, уставник, паламар, пекар, больничник і велике число господарсько-виробничих служб. При цьому основними принципами організації були одностайність, взаємна любов і послуг, оскільки благодать Божа, і віра, і виконання заповідей Його творить та будує церкви, монастирі, спільне життя та монаше братство. Таким чином, Скитський монастир являв собою досить складну ієрархічну систему. Положення, яке займав кожен монах всередині цієї системи, цілком визначало не тільки його статус в монастирському соціумі, він і рід його занять, рівень особистого добробуту і навіть ступінь свободи пересування.

1. Великий Скит у Карпатах: у 3-х т. / За ред. проф. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2013. – Т. 1: Патерик Скитський. Синодик. – 2013. – 727 с.
2. Великий Скит у Карпатах: у 3-х т. / За ред. проф. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2015. – Т. 2: Великий Скит у документах і матеріалах XVII – XXI ст. – 2015. – 514 с.
3. Великий Скит у Карпатах: у 3-х т. / За ред. проф. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2017. – Т. 3: Великий Скит у Марковій пустині: український духовний і культурно-історичний феномен. – 2017. – 576 с.
4. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, ф 3. Монастирі василіан. Оп. 1. Спр. МВ-144. Житіє и жизнь преподобнаго отца нашего Иова. Арк. 1-50.
5. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, ф 3. Монастирі василіан. Оп. 1. Спр. МВ-1262. Феодосій, ієрочернець Скитського монастиря. «ЗавГуть духовный». Арк. 1-52.
6. Владика Іоасаф. Відродження Манявського Скиту в незалежній Українській Державі / Іоасаф, владика // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 3: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29-30 вересня 2011 р.). – С.18-20.
7. Долотко В. Устав Манявського Скиту Животворчого Хреста. Розвиток уставу і його вплив на інші монастирі / В. Долотко. – Івано-Франківськ, 2005. – 164 с.
8. Жерноклеєв О. Скит Манявський: соціум, традиції, виховання / О. Жерноклеєв // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ: Плай, 2011. – № 3. – С. 35-39.
9. Завить духовный въ іеросхимонасехъ Феодосія, игумена бывшаго обители Святой Скитской, къ воспоминанію и свидетельству, духовному на-

- стоятелю иже по мнѣ существу игумену, и всѣмъ яже о Христь Отцемъ и братьямъ моимъ и чадамъ по духу ихъже собра благодать Божія / сообщил А. С. Петрушевичъ // Научный сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-русской матицы. – 1868. – Вып. I и II. – Львовъ: тип. Института Ставропигійского, 1868. – С. 109-151.
10. Коссаk М. Памятники для истории монастырей чина св. Ва- силія Великого. – Вып. 1. Духовий завіт ієромонаха Іоулія ігумена і основателя монастиря в с. Крехові... 1638. – Львов, 1869
 11. Коссаk М. Шематизмъ провинци св. Спасителя чина св. Василя Великого въ Галиции, уложеный по капитуль отбувшойся въ монастирь св. Онуфрейском во Львовъ дня 24 и 25 липця 1866 и короткій поглядъ на монастыри и на монашество руське, от заведена на Руси въри Христовой аж по ниньшное время / М. Коссаk. – Львов, 1867. – 354 с.
 12. Кугутяк М. Скит Манявський: стан і перспективи дослідження / М. Кугутяк // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2011. – Вып. 3: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29-30 вересня 2011 р.). – С.8-18.
 13. Кугутяк М. Исихазм і українська аскетична традиція в житті монахів Велико-го Скиту / М. Кугутяк // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – 2016. – №6. – С. 27-52
 14. Миронюк І. Скит Манявський / І. Миронюк, М. Фіглевський. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 68 с.
 15. Мицько І. Про галицькі монастирські устави / І. Мицько// Лавра. – Львів, 1999. – Ч. 10. – С. 47-49
 16. Петрушевичъ А. Сводная Галицко- русская летопись съ 1600 по 1700 годъ // Литературный сборникъ, издаваемый Галицко- русскою Матицею. – Львовъ, 1874. – С. 43
 17. Сіреджук П. Відомі й невідомі сторінки скрижалей Манявського Скиту / Петро Сіреджук // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2011. – Вып. 3: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29-30 вересня 2011 р.). – С. 27-34.
 18. Смишляк А. «Музика мовчання»: церковно-музичні традиції київських монастирів (XIX – початок XX ст.) / А. Смишляк // Сторінки історії. – 2015. – Вып. 40. – С. 24-38.
 19. Смолина О. Специфика «монастырского» и «монашеского» в православной христианской культуре / О. Смолина // Культура и цивилизация. – М., 2011. – № 1. – С. 37–50.
 20. Смолич И. Русское монашество. Возникновение, развитие и сущность (988-1917) / И. Смолич. – К.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 1997. – 622 с.
 21. Степовик Д. Великий Скит у Маняві в духовному і культурному житті України / Д. Степовик // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2011. – Вып. 3: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29-30 вересня 2011 р.). – С. 4-7.
 22. Феогност, ієромонах. Тяглість духовних традицій від «Регули» преподобного Феодосія до сучасного статуту Спасо-Преображенського Скиту Манявсько-го / ієромонах Феогност // Карпати: людина, етнос, цивілізація. – Івано-Франківськ, 2011. – Вып. 3: Матеріали Міжнародної наукової конференції «Скит Манявський у духовному і культурному житті України та зарубіжжя: до 400-річчя заснування» (29-30 вересня 2011 р.). – С.101-105.
 23. Швець Назарій, протоієрей. Вірні сини православ'я в Галичині / протоієрей Назарій Швець // Світло Православ'я. – №2 (201). 2015 – С. 4

24. Wickenhauser F. A. Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit / F. A. Wickenhauser. – Czernowitz: R.Eckard-sche Buchdruckerei, Selbstvertrag, 1890. – 177 p.

1. Velykyi Skyt u Karpatakh: u 3-kh t. / Za red. prof. M. Kuhutiaka. – Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv, 2013. – T. 1: Pateryk Skytskyi. Synodyk. – 2013. – 727 s.
2. Velykyi Skyt u Karpatakh: u 3-kh t. / Za red. prof. M. Kuhutiaka. – Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv, 2015. – T. 2: Velykyi Skyt u dokumentakh i materialakh KhVII – XXI st. – 2015. – 514 s.
3. Velykyi Skyt u Karpatakh: u 3-kh t. / Za red. prof. M. Kuhutiaka. – Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv, 2017. – T. 3: Velykyi Skyt u Markovii pustyni: ukraïnskyi dukhovnyi i kulturno-istorychnyi fenomen. – 2017. – 576 s.
4. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka, f 3. Monastyri vasylian. Op. 1. Spr. MV-144. Zhytïie y zhyzn prepodobnaho ottsia nashoho Iova. Ark. 1-50.
5. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky im. V. Stefanyka, f 3. Monastyri vasylian. Op. 1. Spr. MV-1262. Feodosii, iierochernets Skytskoho monastyria. «Zavet dukhovnyi». Ark. 1-52.
6. Vladyka Ioasaf. Vidrozhennia Maniavskoho Skytu v nezalezhnii Ukraïnskii Derzhavi / Ioasaf, vladyka // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 3: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Skyt Maniavskyi u dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukraïny ta zarubizhzhia: do 400-richchia zasnuvannia» (29-30 veresnia 2011 r.). – S.18-20.
7. Dolotko V. Ustav Maniavskoho Skytu Zhyvotvorchoho Khresta. Rozvytok ustavu i yoho vplyv na inshi monastyri / V. Dolotko. – Ivano-Frankivsk, 2005. – 164 s.
8. Zhernokleiev O. Skyt Maniavskyi: sotsium, tradytsii, vykhovannia / O. Zhernokleiev // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk: Plai, 2011. – # 3. – S. 35-39.
9. Zavyt dukhovnyi v iierosxymonasex Feodosiia, yhumena byvshaho obyately Sviatoi Skytskoi, k vospomynaniiu y svydetelstvu, dukhovnomu nastoiateliu yzhe po mne sushchemu yhumenu, y vsem yazhe o Khryst Ottsem y bratam moyym y chadam po dukhu ykzhze sobra blahodat Bozhii / soobshchyl A. S. Petrushevych // Naukovyi sbornyk yzdavaemyi lyteraturnym obshchestvom Halytsko-russkoi matytsy. – 1868. – Vyp. I y II. – Lvov: typ. Ynstytuta Stavropyhiiskoho, 1868. – S. 109-151.
10. Kossak M. Pamiatnyky dlia ystorry monastyrei chyna sv. Vasylia Velykoho. – Vip. 1. Dukhovyi zavit iieromonakha Ioylia ihumena i osnovatelia monastyria v s. Krehovi... 1638. – Lvov, 1869
11. Kossak M. Shematyzm provyntsy sv. Spasytelia chyna sv. Vasylia Velykoho v Halytsy, ulozheni po kapytul otbuvshoisia v monastyr sv. Onufreiskom vo Lvov dnia 24 y 25 lyptsia 1866 y korotkii pohliad na monastyry y na monashestvo ruske, ot zavedenia na Rusy vry Khrystovoï azh po nynshnoe vremia / M. Kossak. – Lvov, 1867. – 354 s.
12. Kuhutiak M. Skyt Maniavskyi: stan i perspektyvy doslidzhennia / M. Kuhutiak // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 3: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Skyt Maniavskyi u dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukraïny ta zarubizhzhia: do 400-richchia zasnuvannia» (29-30 veresnia 2011 r.). – S.8-18.
13. Kuhutiak M. Isykhazm i ukraïnska asketychna tradytsiia v zhytti monakhiv Velykoho Skytu / M. Kuhutiak // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – 2016. – #6. – S. 27-52
14. Myroniuk I. Skyt Maniavskyi / I. Myroniuk, M. Fihlevskyi. – Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2008. – 68 s.
15. Mytsko I. Pro halytski monastyrski ustavy / I. Mytsko// Lavra. – Lviv, 1999. – Ch. 10. – S. 47-49

16. Petrushevych A. Svodnaia Halytsko- russkaia letopys s 1600 po 1700 hod // Literaturnyi sbornyk, yzdavaemyi Halytsko- russkoiu Matytseiu. – Lvov, 1874. – S. 43
17. Siredzhuk P. Vidomi y nevidomi storinky skryzhalei Maniavskoho Skytu / Petro Siredzhuk // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 3: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Skyt Maniavskiy u dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukrainy ta zarubizhzhia: do 400-richchia zasnuvannia» (29-30 veresnia 2011 r.). – S. 27-34.
18. Smyshliak A. «Muzyka movchannia»: tserkovno-muzychni tradytsii kyivskykh monastyriiv (XIX – pochatok XX st.) / A. Smyshliak // Storinky istorii. – 2015. – Vyp. 40. – S. 24-38.
19. Smolyina O. Spetsyfyka «monastyrskoho» y «monasheskoho» v pravoslavnoi khrystianskoi kulture / O. Smolyina // Kultura y tsyvylyzatsiia. – M., 2011. – # 1. – S. 37-50.
20. Smolych Y. Russkoe monashestvo. Voznyknovenye, razvytye y sushchnost (988-1917) / Y. Smolych. – K.: Tserkovno-nauchnyi tsentr «Pravoslavnaia entsyklopediia», 1997. – 622 s.
21. Stepovyk D. Velykyi Skyt u Maniavi v dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukrainy / D. Stepovyk // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 3: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Skyt Maniavskiy u dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukrainy ta zarubizhzhia: do 400-richchia zasnuvannia» (29-30 veresnia 2011 r.). – S. 4-7.
22. Feohnost, iieromonakh. Tiahlist dukhovnykh tradytsii vid «Rehuly» prepodobnoho Feodosiia do suchasnoho statutu Spaso-Preobrazhenskoho Skytu Maniavskoho / iieromonakh Feohnost // Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia. – Ivano-Frankivsk, 2011. – Vyp. 3: Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Skyt Maniavskiy u dukhovnomu i kulturnomu zhytti Ukrainy ta zarubizhzhia: do 400-richchia zasnuvannia» (29-30 veresnia 2011 r.). – S.101-105.
23. Shvets Nazarii, protoiieri. Virni syny pravoslavia v Halychyni / protoiieri Nazarii Shvets // Svitlo Pravoslavia. – #2 (201). 2015 – S. 4
24. Wickenhauser F. A. Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit / F. A. Wickenhauser. – Czernowitz: R.Eckard-sche Buchdruckerei, Selbstvertrag, 1890. – 177 r.